

*Deze bijdrage is geschreven door dr. K. J. Hahn, adjunct-secretaris van de Europese Unie van Christen-Democraten. De bijdrage geeft een inzicht in de recente ontwikkelingen in de verhouding van Europese communisten en socialisten. *)*

Europese communisten en socialisten in beweging

In de laatste tijd is bij de socialistische en communistische partijen van Europa veel in beweging gekomen. Als we dit zo stellen, willen we in geen geval suggereren, dat het hier parallelle of samenhangende ontwikkelingen betreft. Daarvoor zijn beide politieke stromingen nu eenmaal te verschillend – maar het is een feit dat onder de linkse partijen zeer veel in beweging gekomen is, en wel met het resultaat dat het Europese communisme, of beter gezegd het eurocommunisme zich duidelijk oriënteert in de richting van bepaalde vormen en bepaalde partijen van het Europese socialisme. Dit kan van invloed zijn op het gehele politieke landschap van Europa, en daarom is het goed, de grote lijnen van deze ontwikkelingen, bewegingen en heroriënteringen even vast te houden.

Laten we met het communisme beginnen. Na een nogal veelbelovend begin van het eurocommunisme in de eerste helft van de jaren zeventig, kwam het tot een stilstand, ook omdat van de drie voormannen van het eurocommunisme, Berlinguer, Carillo en Marchais, de laatste op nogal spectaculaire wijze in de school van het door Moskou geleide communisme terugkeerde. In de laatste drie jaren kwam het eurocommunisme, vooral gedragen door

de Italiaanse en de Spaanse communistische partij en gesteund door enkele kleinere partijen in Noord-Europa, in een stroomversnelling terecht die tot een de facto-breuk, geen formele verbreking van alle relaties met de Sowjetrussische partij en haar Oosteuropese bondgenoten, heeft geleid. Dit is een feit dat de secretaris-generaal van de Franse socialistische partij Jospin terecht een 'historisch feit' van de grootste betekenis voor de Europese arbeiders noemde.

Het begon in 1956 toen de toenmalige leider van de Italiaanse communistische partij Togliatti onder de indruk van de gebeurtenissen in Hongarije van een 'poli-centrisme' in het internationale communisme sprak. Aan het begin van de jaren zestig waren het wederom de Italiaanse communisten die in tegenstelling tot Moskou de Europese Gemeenschap niet meer als een instrument van het Amerikaanse monopool-kapitalisme en militarisme zag, maar de sociaal-economische kansen voor de Europese arbeiders onderkende. In 1968 keerden zich dan Berlinguer zowel als Carillo fel tegen de militaire invasie van een communistisch land als Tsjechoslowakije, hetgeen tenslotte leidde tot meer systematische kritiek op de bestaande

* In de rubriek Documentatie worden notities, redevoeringen, brieven etc. over een voor de christen-democratie relevant thema opgenomen, die naar het oordeel van de redactie daarvoor in aanmerking komen en die niet elders reeds in CDA-verband werden gepubliceerd.

communistic regimes in Oost-Europa. In 1973 verkondigde Berlinguer zijn theorie van het 'historische compromis', zoals hij zelf verklaarde, onder de indruk van het tragische einde van het experiment Allende. Berlinguer uitte de vaste overtuiging, dat de 'democratische revolutie' alleen in samenwerking met de socialisten en de midden-klasse, te weten de progressieve christen-democraten en de progressieve katholieken kon slagen. In 1976 legden Berlinguer en Marchais een gemeenschappelijke eurocommunistic verklaring af, die ook door Carillo goedgekeurd werd. De eurocommunisten spraken zich in deze tijd steeds vaker uit voor autonomie van de afzonderlijke communistische partijen, voor politiek pluralisme, voor samenwerking met socialisten en progressieve christenen, en tegen het traditionele 'proletarische internationalisme', want dit was de vlag waaronder Moskou zijn totale controle over alle andere communistische partijen wilde uitoefenen.

De theoretische discussie en de feitelijke analyses van de westelijke en de Oost-europese maatschappij gingen intussen intensief voort, naar buiten niet altijd zichtbaar, om begrijpelijke redenen. De invasie van Afghanistan in december 1979 en de invoering van het kriegsrecht in Polen twee jaar later waren dan ook voor de Italiaanse en de Spaanse communisten de klap op de vuurpijl: ze keurden deze politiek van Moskou opnieuw nadrukkelijk af – terwijl Marchais trouw bleef aan Moskou en deze politiek goedkeurde. Eind 1981 – begin 1982 zette de Italiaanse partij in officiële verklaringen en in redevoeringen, interviews en opstellen van haar leiders, vooraan Berlinguer, zijn nieuwe verdergaande eurocommunistic visie nader uiteen. Het zijn verrassende conclusies waartoe de partij gekomen is. Kort samengevat komt het op de volgende centrale standpunten neer: Marx en Lenin hebben geen absolute geldigheid meer voor de Europese communisten, de revo-

lutie van oktober 1917 heeft haar 'voortstuwende kracht' verloren, het Sowjet-russische model van socialisme is voor de Westeuropese arbeiders onaanvaardbaar, ook omdat het niet voldoende medezeggenschap van de arbeider garandeert en economisch niet goed functioneert, democratie moet in vrijheid opgebouwd worden, staat en partij mogen niet identiek worden, met de Sowjetrussische communistische partij worden geen bevoorrechte betrekkingen onderhouden. Conclusie: de Italiaanse communistische partij pleit voor een 'derde weg' tussen sowjet-communisme en sociaal-democratie. Want de 'sociaal-democratie', niet alle socialistische partijen, hebben het kapitalisme getracht te 'reformer', zonder succes, het kapitalisme moet echter overwonnen worden. Wat deze 'derde weg', dus democratie in vrijheid als kader voor het socialisme, in concreto is, wordt echter niet nader uiteengezet.

Belangrijk zijn echter ook de kritische stellingnamen ten opzichte van de Sowjet-russische buitenlandse politiek: het beroep van Moskou op de akkoorden van Jalta om het militaire regime in Polen te rechtvaardigen, wordt verworpen, want, aldus Berlinguer, vandaag geldt het beginsel 'cuius regio, eius religio' uit de 16e en de 17e eeuw niet! Rusland heeft wel veel voor de bevrijding van de volkeren van de Derde Wereld gedaan, maar haar machts-politiek in Afghanistan, Angola, Mozambique en Ethiopië verhoogt evenzeer de spanningen in de wereld als de politiek van Reagan. De kernraketten van het Westen en van het Oosten moet uit Europa verdwijnen. Het is niet verwonderlijk dat als conclusie de Italiaanse communisten verklaren dat hun nieuwe 'derde weg' niet in Oost-Europa, maar alleen in West-Europa verwezenlijkt kan worden – zonder te beseffen of tenminste toe te geven dat dit natuurlijk een zeer duidelijke erkenning is van de positieve kanten van het westelijke democratische systeem.

Deze eurocommunistiche wending heeft natuurlijk in Italië een diepe indruk gemaakt. De overige democratische partijen erkennen de politieke betekenis van deze moedige ommezwaai, maar achten de partij pas 'rijp voor regeringsdeelname', als zij formeel met Moskou breekt. Berlinguer stond en staat nog voor de moeilijke taak, deze koerswijziging van de tot nu toe trouwste bondgenoot van Moskou aan de leden begrijpelijk en aanneembaar te maken. Bovendien moet hij in Europa nieuwe partners zoeken. Die kan hij natuurlijk alleen onder de socialisten vinden. Deze centrale vraag heeft zich de partijleiding natuurlijk al lang gesteld en daarom in de laatste jaren delegaties naar verschillende landen, ook Nederland, gestuurd, om aan de socialistische partij de nieuwe opvattingen van het eurocommunisme toe te lichten en de grond te bereiden voor een latere samenwerking. Hetzelfde gebeurt nu natuurlijk in de nauwe contacten tussen Italiaanse communisten en socialisten in het Europese Parlement. Om te kunnen beoordelen, welke voordeelingen in dit zoeken naar nieuwe bondgenoten gemaakt kunnen worden, moet men zich afvragen, waar het Europese socialisme, of beter de Europese socialistische partijen ten aanzien van deze problematiek vandaag staan. Het is een feit dat de Europese socialistische partijen in de laatste jaren en maanden enkele harde klappen te verduren hadden. Interne conflicten, splitsing en achteruitgang bij de Engelse socialisten, verliezen van de socialisten in Frankrijk, Nedersaksen, Nederland, in de beide laatste gevallen zelfs zeer gevoelige verliezen.

In de Bondsrepubliek zouden de socialisten volgens een recente enquête nog maar 33 % van de stemmen halen, terwijl de CDU/CSU tot 50 % zou opklimmen, als nu verkiezingen gehouden zouden worden. In de Scandinavische landen, Denemarken en Zweden, is de situatie evenmin rooskleurig. De belangrijkste oorzaak ligt on-

getwijfeld in de diepe verdeeldheid tussen de traditionele sociaal-democratische, gematigde, pro-Europese, pro-atlantische oudere en midden-generatie aan de ene kant, en de jongere generatie, de intellectuelen, de ethisch bewogen socialisten aan de andere kant. Deze laatsten willen terugkeren tot het orthodoxe, revolutionaire marxisme, meer open staan voor de Oost-europese realisering, de atlantische en de Amerikaanse politiek scherp kritiseren, tegen de plaatsing van de nieuwe kernraketten in Europa zijn, een duidelijkere socialistische koers in de economische, financiële en sociale politiek eisen. Dit leidde in Engeland tot de bekende splitsing, en tot gevaar van splitsing in de Bondsrepubliek.

In deze situatie stellen zich de partijen al naar gelang van de positie in eigen land anders op. De Franse socialisten hebben het met een sterke oppositie vanuit het midden en van rechts te doen, daar is voor hen weinig te halen. Zoals Mitterand altijd verklaard heeft, is voor hem de 'Union de la gauche' met de communisten van begin af aan gericht geweest op de winst van stemmen van de communistische kiezers. Omdat Marchais echter dit gevaar steeds onderkend heeft en zijn partij, ook niet zijn ministers in de regering, door de trouw aan Moskou zich duidelijk afzet tegenover het socialisme van Mitterand, lijkt voor de Franse president een kleine omweg via het buitenland winstgevend: de wens van Berlinguer om onder de Europese socialisten nieuwe bondgenoten te zoeken, komt dus voor Mitterand op het juiste ogenblik. Hij wil door een nader contact met Berlinguer op de Franse communisten druk uitoefenen, zich weer dicht bij de eurocommunisten te voegen. Er komen echter ook andere factoren bij. Mitterand heeft in de laatste jaren getracht, de socialistische partijen van Zuid-Europa tot een meer gemeenschappelijke politiek binnen het Europese socialisme en binnen de Europese Ge-

meenschap te bewegen. Hij heeft daarom in Zuid-Frankrijk, op Korfu en op Rhodos conferenties van de Zuideuropese socialistische partijen laten houden. Want hij is overtuigd dat het socialisme in de armere hoofdzakelijk agrarische landen van Zuid-Europa eerder geschikt en bereid is voor een meer revolutionair socialisme dan het socialisme in de rijkere geïndustrialiseerde landen van Noord-Europa. Claude Estier, de hoofdredacteur van het partijblad 'L'Humanité' komt, in een interview met een Italiaans blad van 31 januari j.l. tot de conclusie dat 'de hegemonie (in de socialistische internationale) die door de Noordeuropese sociaal-democratie werd uitgeoefend, vandaag een evenwicht vindt in de stroming van het Zuideuropese socialisme dat meer geneigd is tot organische akkoorden met de communistische partijen en meer bereid is tot een structurele verandering van de kapitalistische maatschappij'. Deze gedachten zijn goede aanknopingspunten voor Berlinguer. Zijn besprekingen met Mitterrand eind maart j.l. te Parijs vormen het begin van een nieuwe fase in de betrekkingen tussen de beide partijen: niet een bondgenootschap, maar een afspraak elkaar te consulteren en studie-bijeenkomsten tussen beide partijen te organiseren. Mitterrand en Berlinguer hebben elkaar reeds in Straatsburg maart vorig jaar gesproken, in het Europese Parlement ontmoeten elkaar Italiaanse en Franse socialisten, ook socialisten van andere landen nu vaker.

Heel anders ligt de zaak in de Westduitse SPD. De nederlaag in Nedersaksen en de algemene achteruitgang in de sympathie van de kiezers die uit de recente meningspeilingen blijkt, brengt het risico van een ommezwaai in de politieke verhoudingen, kortom de val van de regering en vervroegde verkiezingen dichterbij. Dit wordt veroorzaakt door de grote moeilijkheden die de linkervleugel van de partij uitlokt, alsmede de grote meningsverschillen met

de liberalen. Schmidt en Brandt hebben om deze redenen voor het congres van München nadrukkelijk gepleit voor eenheid en duidelijkheid, Schmidt gaf echter ook een duidelijk signaal aan het adres van de linkervleugel: de SPD moet een 'politiek van het linker midden' voeren, want zij is een 'volkspartij', zoals Brandt stelde. De socialisten zijn een partij van werknemers, dat is waar, maar ze moeten nu aan de zelfstandigen, de middenstand en de kleine ondernemers alsmede aan de boeren denken. Tot na 1945 was het de quasi-officiële mening ook van de Nederlandse socialisten dat de christelijke democratie een 'abnormale' politieke formatie is, omdat zij als volkspartij niet op een klasse gebaseerd wil zijn. Sinds het program van Godesberg van 1959 hebben de socialisten een andere opvatting, en Schmidt heeft dit nog sterker dan ooit beklemtoond. Hier ligt dus het socialisme anders dan in Frankrijk, en Brandt, als voorzitter van de socialistische internationale, gaf te kennen dat op het ogenblik een vorming van een gemeenschappelijk links front van socialisten en communisten in aanmerking komt. Maar contacten sloot hij niet uit – ook omdat de medewerkers van Brandt sinds jaren zulke contacten met de Italiaanse communisten onderhouden en hij zelf verleden najaar in Straatsburg een uitvoerig gesprek met Berlinguer had.

Ook de Italiaanse socialisten zijn op het ogenblik tegenover de communisten zeer kritisch: zij vrezen door de groeiende democratisering van de communisten hun kansen op vooruitgang te verliezen. De communisten hebben bijna 30 % van de stemmen gekregen bij de verkiezingen van de laatste jaren, de socialisten in 1979 10,5 %, bij partiële verkiezingen van vorig jaar 14 %. Ze hebben inderdaad de wind mee – maar als de communisten nog democratischer worden, zal hun aantrekkingskracht zeker nog sterker worden. Anders dan de Franse socialisten die veel

sterker zijn dan de communisten, moet de leider van de Italiaanse socialisten bij een nauwere samenwerking met de grote communistische linker buurman vrezzen alleen stemmen te verliezen.

Spectaculaire wijzigingen op korte termijn zijn dus in de verhouding tussen euro-communisten en socialisten niet te verwachten. De gesprekken tussen Berlinguer en Mitterand en de begeleidende uitspraken voor en na deze ontmoeting laten echter duidelijk blijken dat er tendensen bestaan, zeker bij de Franse en de Griekse socialisten, de avances van Berlinguer niet helemaal te ignoreren. Zeker, Brandt ging helemaal achter Schmidt staan, maar zijn oude gedachten van een breder perspectief van het Europese socialisme heeft hij daarom zeker nog niet opgegeven. Zijn 'Ostpolitik' met de grondgedachte: 'Wandel durch Annäherung' werd in geheime besprekingen met de Italiaanse communisten in Rome op gang gebracht. Daarbij komt dat de regelmatige ontmoetingen die zijn toenmalige staatsminister Horst Ehmke met de Italiaanse communisten had, tot in de laatste maanden voortgezet werden.

De verrassende voorzichtigheid die Brandt aanvankelijk tegenover de invoering van het militaire regime in Polen had, is eveneens een duidelijk teken dat Brandt de dialoog met de eurocommunisten zeker vruchtbaar acht. Zo beoordeelde hij ook de ontmoeting Berlinguer-Mitterand. Het is tenslotte meer dan waarschijnlijk dat de linkervleugel in de Europese socialistische partijen, die soms veel verdergaande politieke posities inneemt dan de euro-communisten, zich eveneens in die geest zal roeren. Zeker in Engeland en in West-Duitsland.

De komende maanden en jaren zullen de Europese socialisten dus dwingen, hun positie op het Europese politieke schaaakbord, hun partners en bondgenoten, maar tenslotte ook hun ideologische oriëntering opnieuw nauwkeurig te beoordelen en zo nodig aan te passen respectievelijk te wijzigen.

